

Krzysztof Jaśko

**PRZEDRUKI Z PARYSKIEGO INSTYTUTU LITERACKIEGO
W KRAKOWSKICH OFICYNACH PODZIEMNYCH (1982–1990)**
REPRINTS OF BOOKS PUBLISHED BY INSTYTUT LITERACKI IN
PARIS ISSUED BY KRAKÓW UNDERGROUND PUBLISHERS
(1982–1990)

Abstrakt: *Omówiono działalność wydawniczą dziesięciu największych krakowskich oficyn podziemnych, które w latach 1982–1990 zajmowały się m.in. przedrukowywaniem książek opublikowanych na emigracji. Szczegółowo przedstawiono przedruki dokonywane z wydawnictw ciągłych i książek paryskiego Instytutu Literackiego. Podano zestawienia statystyczne ukazujące dorobek poszczególnych wydawnictw podziemnych w tym zakresie oraz nazwiska autorów i tytuły książek najczęściej przedrukowywanych w oficynach krakowskich.*

Abstract: *This article presents the publishing activity of the ten biggest Kraków underground publishers (1982–1990), which concentrated their efforts mainly on reprinting books published in exile. Reprints from periodicals and books published by Instytut Literacki in Paris are examined and described with full particulars. Enclosed statistics illustrate the output of individual underground publishers. They also show which authors and books were most often reprinted by publishers from Kraków.*

*
* *

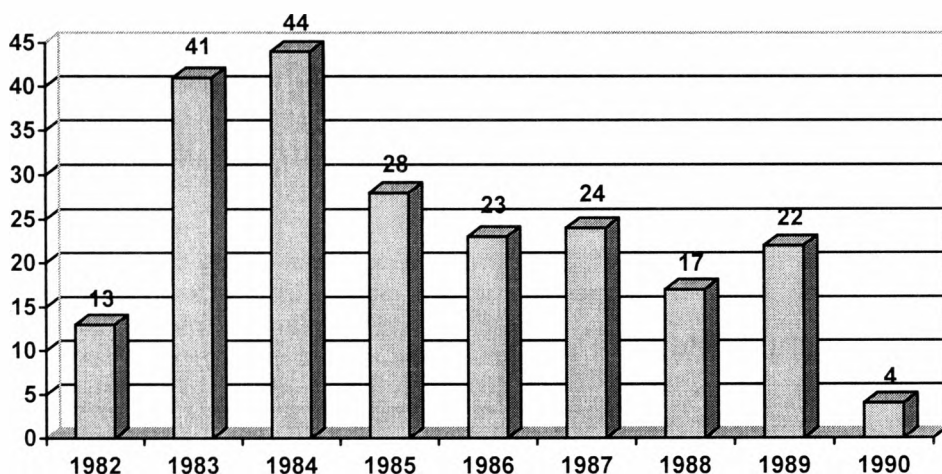
WSTĘP

Trudno dziś wyobrazić sobie wykształconego Polaka nie znającego dzieł Czesława Miłosza, Gustawa Herling-Grudzińskiego czy Józefa Mackiewicza, inteligenta, który choć raz nie czytał Roku 1984 Georga Orwella czy Archipelagu

Gulag Aleksandra Solżenicyna. A przecież tak wiele dzieł niezwykle ważnych dla współczesnej literatury polskiej i światowej było w PRL objętych zapisem cenzorskim i nie mogło ukazać się w państwowym wydawnictwie ani być legalnie rozpowszechnianych. Jak to się więc stało, że pomimo zakazów i ograniczeń do czytelników polskich docierała jednak twórczość autorów zakazanych?

Zasłużyły się na tym polu szczególnie wydawnictwa emigracyjne. Upowszechniały one arcydzieła literatury powszechnej nie tylko wśród Polonii na całym świecie, ale ich dorobek edytorski docierał także do spragnionego wolnego słowa czytelnika krajowego. Niestety, tylko niewielka część książek publikowanych na emigracji docierała do kraju w postaci wydań oryginalnych. Czytelnicy w Polsce poznawali tę twórczość przede wszystkim dzięki przedrukowi dokonywanym przez krajowych wydawców podziemnych.

Przedruki z wydawnictw emigracyjnych stanowiły bardzo liczną część wszystkich podziemnych druków zwartych, które ukazywały się w Krakowie po wprowadzeniu stanu wojennego. Niektóre oficyny specjalizowały się wręcz w publikowaniu przedruków, stanowiących czasem nawet 70% całej ich produkcji. Na przykład krakowskie podziemne Wydawnictwo „X” wydało 23 przedruki z książek emigracyjnych w latach 1984–1989, gdy cała jego produkcja wydawnicza wynosiła 34 pozycje. W latach 1982–1990 nakładem wszystkich krakowskich wydawnictw podziemnych ukazało się ok. 715 książek, z czego 216 było sygnowanych jako przedruki z wydawnictw emigracyjnych wraz z podaniem źródła przedruku. Przytoczona w artykule statystyka przedruków podziemnych z wydawnictw emigracyjnych została opracowana w oparciu o materiały bibliograficzne zebrane przez autora, skonfrontowane ze spisami bibliograficznymi [Jastrzębski 1994 i Bibliografia BN 1995]. Zjawisko publikowania w drugim obiegu książek, które wcześniej wydane zostały na Zachodzie, osiągnęło swe apogeum w latach 1983 i 1984 – ponad 40 tytułów, aby następnie zmniejszyć się do liczby niewiele przekraczającej 20 przedruków rocznie.

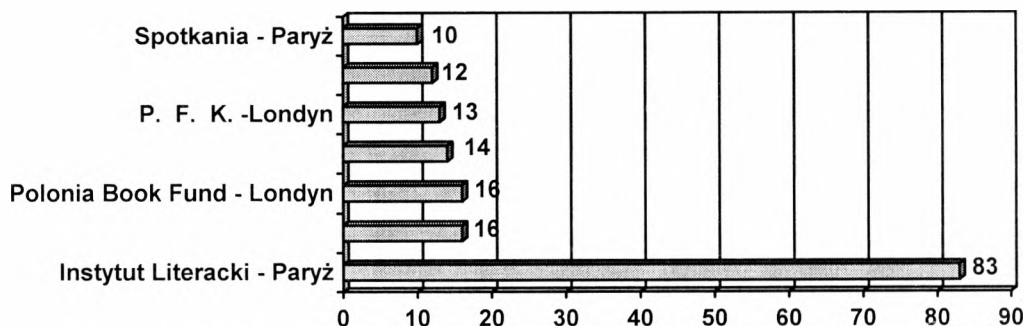
Liczba tytułów książek emigracyjnych przedrukowanych w krakowskich oficynach podziemnych w latach 1982–1990 (na podstawie obliczeń własnych)

PRZEDRUKI Z WYDAWNICTW EMIGRACYJNYCH

Niezależni wydawcy krakowscy korzystali z dorobku wszystkich największych polskich oficyn emigracyjnych. Przedrukowywano także książki opublikowane przez środowiska emigracyjne innych państw bloku wschodniego oraz wydawnictwa działające w krajach wolnego świata. Często były przypadki przedrukowania książki bez podania źródła. Wydawano na przykład przedruk lub ksero z oryginału z dodaniem własnej karty tytułowej, która zastępowała oryginalną. Z tych względów dokładna liczba książek, dla których podstawą przedruku było wydawnictwo emigracyjne, nie jest możliwa do ustalenia. Możemy tu omówić jedynie książki, w których jako źródło przedruku wskazano konkretne wydawnictwo emigracyjne. Na podstawie zebranych materiałów można ocenić, że przedruki opublikowane przez oficyny podziemne w Krakowie w latach 1982–1990 wraz z podaniem źródła emigracyjnego stanowią ok. 30% całej krakowskiej niezależnej produkcji wydawniczej.

Do grona krakowskich oficyn podziemnych, które w swej produkcji wydawniczej korzystały z dorobku wydawnictw emigracyjnych, należały wszystkie największe niezależne wydawnictwa krakowskie. Czołowe miejsce zajmuje Oficyna Literacka (16 przedruków) wraz z jej agendami – Oficyną Wydawniczą Margines (13 poz.), Wszechnicą Społeczno-Polityczną (9 poz.), Oficyną Nieobecnych (7 poz.) – co łącznie daje liczbę 35 przedruków wydanych przez Oficynę Literacką pod różnymi nazwami. Wydawnictwo „X” opublikowało 23 przedruki, w większości książki o znacznej objętości. Promieniści – 14 pozycji, zwykle w formie broszur o małym formacie, Krakowskie Towarzystwo Wydawnicze – 10 książek, w tym także dzieła kilkutomowe, Wydawnictwo Libertas – 9 tytułów (w tym Archipelag GUŁag), Wydawnictwo Rota – 7 broszur kilkunasto- i kilkudziesięciostronicowych, Wydawnictwo Kraków – 6 pozycji.

Wydawnictwa emigracyjne, z których najczęściej dokonywano przedruków, były związane ze środowiskami „paryskim” i „londyńskim”. Należały do nich oficyny paryskie: Instytut Literacki (łącznie 83 poz.) i Editions Spotkania (10 poz.); oraz londyńskie wydawnictwa: Aneks (16 poz.), Polonia Book Fund (16 poz.), Puls (14 poz.), Polska Fundacja Kulturalna (13 poz.) i Kontra (12 poz.).

Wydawnictwa emigracyjne, z których dokonywano największej liczby przedruków w latach 1982–1990 (na podstawie obliczeń własnych)

Największą liczbą przedruków w krakowskich wydawnictwach podziemnych może się poszczycić paryski Instytut Literacki i te właśnie wydawnictwa zostały bliżej przedstawione.

WYDAWNICTWA INSTYTUTU LITERACKIEGO W PARYŻU JAKO ŹRÓDŁO PODZIEMNYCH PRZEDRUKÓW

Instytut Literacki jest niewątpliwie największym i jednym z najważniejszych polskich wydawnictw emigracyjnych. Wkrótce po powstaniu przekształcił się w „czołowy ośrodek społeczno-politycznej myśli emigracyjnej” [Albert 1989, s. 616]. Oficyna Casa Editrice Lettere – bo tak brzmiała pierwotna nazwa Instytutu Literackiego – została założona we Włoszech w 1946 r. przez Jerzego Giedroycia i grupę jego przyjaciół – żołnierzy II Korpusu, którzy po demobilizacji, zmuszeni przez sytuację geopolityczną do pozostania na Zachodzie, uznali, że właśnie w ten sposób mogą najlepiej przysłużyć się krajowi. W roku 1947, ze względu na lepsze warunki do działalności, siedziba Instytutu Literackiego została przeniesiona do Paryża. Tam też mieści się do dnia dzisiejszego. W trakcie ponad pięćdziesięcioletniej działalności paryskiej tylko jeden raz zmieniono adres i od 1954 r. „Dom Kultury” znajduje się w Maisons-Laffitte pod Paryżem [Działalność Instytutu Literackiego omawiają: Berberysz 1995, Giedroyc 1994, Jaśko 1993].

Łączna liczba sygnowanych przedruków książek wchodzących w skład serii *Biblioteka Kultury*, dokonanych przez krakowskich wydawców podziemnych w latach 1982–1990, wynosi pięćdziesiąt trzy tytuły. Do tego dodać należy dwaście tomów wyborów artykułów z różnych numerów miesięcznika *Kultura*, trzynaście pojedynczych artykułów wydanych w formie druków zwartych i pięć przedruków z kwartalnika *Zeszyty Historyczne* – wydawnictw ciągłych publikowanych także przez Instytut Literacki. Daje to łączną liczbę osiemdziesiąt trzy pozycje, które zostaną omówione w następującym układzie: według autorów – współpracowników Instytutu Literackiego (emigracyjnych i krajowych), pisarzy obcych, autorów tekstów publikowanych w *Kulturze* i *Zeszytach Historycznych*.

WSPÓŁPRACOWNICY EMIGRACYJNI INSTYTUTU LITERACKIEGO PRZEDRUKOWYWANI W KRAJU

Krakowskie wydawnictwa podziemne przedrukowywały przede wszystkim dzieła autorów stale współpracujących z Instytutem Literackim. Do grona najbliższych współpracowników Jerzego Giedroycia od początku istnienia Instytutu Literackiego należał Gustaw Herling-Grudziński, pod koniec lat czterdziestych dołączył Juliusz Mieroszewski, a na początku lat pięćdziesiątych Czesław Miłosz i Witold Gombrowicz – autorzy bardzo chętnie przedrukowywani przez krajowych wydawców podziemnych. Z *Kulturą* współpracowali też Maria Danilewicz-Zielińska, Andrzej Bobkowski, Aleksander Hertz czy Zygmunt Haupt.

Gustaw Herling-Grudziński był współpracownikiem Jerzego Giedroycia jeszcze w czasach działalności w II Korpusie Armii Polskiej gen. Andersa podczas drugiej wojny światowej, a następnie współzałożycielem Instytutu Literackiego i jego włoskim korespondentem. Wydawnictwo Libertas wydało w roku 1984 w dwóch tomach *Inny świat* (Przedruk z wydania: Paryż 1965), wstrząsającą relację o przeżyciach autora w sowieckich więzieniach i łagrach. Sześć tomów Dziennika pisanego nocą było przedrukowane przez różnych wydawców. Bez podania adresu wydawniczego przedrukowano Dziennik pisany nocą 1971–1972 (Przedruk z wydania: Paryż 1973) i 4 pojedyncze tomy: 1976, 1977, 1978, 1979 (Przedruk z wydania: Paryż 1980), a Wydawnictwo Logos opublikowało w 1989 Dziennik pisany nocą 1984–1988 (Przedruk z wydania: Paryż 1989).

Juliusz Mieroszewski był od 1949 r. stałym londyńskim korespondentem *Kultury*, na łamach której pod pseudonimem Londyńczyk redagował „kronikę angielską” (potem „londyńską”). Zbiór jego artykułów publikowanych w *Kulturze* ukazał się nakładem Instytutu Literackiego w 1976 r. pod tytułem *Materiały do refleksji i zadumy* i został przedrukowany przez Krakowskie Towarzystwo Wydawnicze w r. 1983.

Czesław Miłosz zadebiutował na emigracji w 1951 r., właśnie w Instytucie Literackim publikując w majowym numerze miesięcznika *Kultura* artykuł zatytułowany *Nie*, wyjaśniający powody pozostania na Zachodzie. Krakowska Oficyna Literacka przedrukowała w r. 1985 *Świadectwo poezji*. Sześć wykładów o dotkliwosciach naszego wieku (Przedruk z wydania: Paryż 1983) – książkę, na którą składają się odczyty wygłoszone przez autora na Uniwersytecie Harvard, a Krakowskie Towarzystwo Wydawnicze *Nieobjętą ziemię* w 1985 i 1986 r. (Przedruk z wydania: Paryż 1984.) To pierwsze wydanie było sygnowane przez Wydawnictwo Trzeci Obieg, ale w rzeczywistości było to jedno wydawnictwo.

Witold Gombrowicz, podobnie jak Miłosz, rozpoczął stałą współpracę z Jerzym Giedroyciem w 1951 r. Fragmentami *Trans-Atlantyku* zamieszczonymi w majowej *Kulturze* i od tej pory publikował w Instytucie pierwodruki wszystkich swoich dzieł emigracyjnych. Jednym z najważniejszych dokonań literackich Gombrowicza jest jego *Dziennik*, o którym Maria Danilewicz-Zielińska napisała, że jest to „powieść Gombrowicza o Gombrowiczu” [Danilewicz-Zielińska 1992, s. 199]. Trzy tomy *Dzienników Gombrowicza*, za lata 1953–1956, 1957–1961, 1961–1966, które ukazały się w Paryżu w r. 1971, zostały przedrukowane w 1982 przez Oficynę Nieobecnych (pod tą nazwą ukrywała się Oficyna Literacka). *Opowiadania* (Przedruk z wydania: Paryż 1972) i *Varia* (Przedruk z wydania: Paryż 1973) – także wydała Oficyna Nieobecnych w 1982 r., *Wspomnienia polskie* (Przedruk z wydania: Paryż 1982) opublikowało Wydawnictwo „X” w 1987, a *Zbrodnię z premedytacją* (Przedruk z wydania: Paryż 1972) – *Niezależne Wydawnictwo Jednego Wydawcy* w 1982 r.

Z Instytutem Literackim współpracowała przez wiele lat Maria Danilewicz-Zielińska, piastująca w latach 1942–1973 funkcję kierownika Biblioteki Polskiej w Londynie, autorka trzech tomów bardzo cennej Bibliografii wydawnictw Instytutu Literackiego. Jej książkę *Szkice o literaturze emigracyjnej*, będącą ciekawym przeglądem wydarzeń, omówieniem instytucji i osób związanych z polską literaturą na emigracji, wydało Krakowskie Towarzystwo Wydawnicze w 1983, korzystając z wydania paryskiego z 1978 r.

Książka Andrzeja Bobkowskiego – autora licznych przekładów z języka francuskiego, współpracownika miesięcznika *Kultura* – zatytułowana *Szkice piórkem*, będąca wspomnieniami autora z pobytu we Francji w okresie drugiej wojny światowej, została wydana w Instytucie Literackim w 1957 r. Dokładnie w trzydzieści lat później, w 1987 r., krakowskie Wydawnictwo „X” przedrukowało ją z wydania paryskiego.

Książki Aleksandra Hertza były także przedrukowywane przez oficyny krakowskie, m.in. Krakowskie Towarzystwo Wydawnicze wydało *Szkice o ideologiach* (Przedruk z wydania: Paryż 1967) w 1985 r., a wydawnictwo Margines książkę *Zydi w kulturze polskiej* (Przedruk z wydania: Paryż 1961) w 1987 r.

W *Kulturze* publikował swoje utwory Zygmunt Haupt, prozaik, tłumacz, lecz także malarz i architekt. W 1989 r. Instytut Literacki wydał w *Bibliotece Kultury* jego zbiór *Szpica*. Opowiadania, warianty, szkice, w opracowaniu Renaty Gorczyńskiej, który w tym samym roku przedrukowała Oficyna Literacka.

Znaną na całym świecie postacią życia politycznego jest Zbigniew Brzeziński, w latach 1977–1981 doradca prezydenta Stanów Zjednoczonych Jimmiego Cartera do spraw bezpieczeństwa narodowego. Jego artykuły i fragmenty książek ukazywały się zarówno w *Kulturze*, jak i w *Zeszytach Historycznych*. Wydawnictwo Libertas przedrukowało w 1990 r. książkę zatytułowaną *Wielkie bankructwo*, której oryginał ukazał się w Paryżu w tym samym roku.

PISARZE KRAJOWI PRZEDRUKOWANI Z INSTYTUTU LITERACKIEGO

Książki autorów krajowych często docierały do polskiego czytelnika za pośrednictwem wydawnictw emigracyjnych. Najważniejsze z nich były przedrukowywane następnie przez krajowe oficyny niezależne. Wydawcy krakowscy przedrukowywali z wydań paryskich m.in. tak znanych autorów, jak Zbigniew Herbert, Jacek Kaczmarski czy Marek Nowakowski. W przypadku dwóch pierwszych poetów ich tomiki wierszy ukazywały się w kraju w tym samym roku co oryginały emigracyjne.

W 1983 r. Instytut Literacki wydał najnowszy tomik poezji jednego z największych polskich poetów XX wieku – Zbigniewa Herberta, zatytułowany *Raport z obłężonego miasta* i inne wiersze, który jeszcze w tym samym roku został przedrukowany przez Oficynę Literacką i cieszył się w kraju ogromną popularnością. Niektóre wiersze wchodzące w jego skład posłużyły Przemysławowi Gintrowskiemu do stworzenia programu poetyckiego zatytułowanego „Raport z obłężonego miasta” i – dzięki kopiowaniu na kasetach – stały się bardzo znanymi piosenkami.

Także wiersze i piosenki Jacka Kaczmarskiego, najśłynniejszego opozycyjnego barda lat osiemdziesiątych, który po wprowadzeniu w Polsce stanu wojennego zdecydował się na pozostanie na Zachodzie, były publikowane w podziemiu na podstawie wydań Instytutu Literackiego. Wydawnictwo Ruchu Oporu Niezależnego Zrzeszenia Studentów przedrukowało w 1982 tomik *Zbroja* (Przedruk z wydania: Paryż 1982), a wydawnictwo Bez Cięć w 1986 r. w trzech tomach *Wiersze i piosenki* (Przedruk z wydania: Paryż 1983), opublikowane także przez nieznanego wydawcę w 1988 r.

Wspomniany już wcześniej Raport o stanie wojennym Marka Nowakowskiego, wydany w Paryżu w 1982 r., został uznany na Zachodzie za najbardziej rzetelne literackie świadectwo opisujące dzień codzienny Polaków w okresie stanu wojennego. Książka doczekała się licznych przedruków krajowych. W Krakowie opublikowały ją w 1984 r. dwa wydawnictwa: Biblioteka Wolnej Myśli i Biblioteka Obserwatora Wojennego.

PISARZE OBCY PRZEDRUKOWYWANI NA PODSTAWIE WYDAŃ INSTYTUTU LITERACKIEGO

Z Instytutu Literackiego przedrukowywano także książki pisarzy obcych, których tytuły na trwałe wpisały się do kanonu wielkiej literatury światowej. W grupie tej znaleźli się zarówno dysydenci z krajów Europy Środkowej i Wschodniej (m.in. Borys Pasternak, Aleksander Sołżenicyn), jak i pisarze z krajów wolnego świata (np. Albert Camus), bez których nie sposób wyobrazić sobie współczesną literaturę powszechną.

Oficina Literacka przedrukowała w 1983 r., za wydaniem Instytutu Literackiego z 1967 r., najśłynniejszą książkę rosyjskiego noblisty Borysa Pasternaka – Doktor Żiwago, której integralną częścią był „stenogram ogólnego zebrania pisarzy moskiewskich z 31 X 1958 w sprawie Borysa Pasternaka”. Cieszyła się ona taką popularnością, że w kolejnym roku zrobiono dodruk ze zmienioną okładką. Wstęp do wydania krajowego napisał Andrzej Drawicz, z rosyjskiego tłumaczyli Jerzy Stempowski (pod pseudonimem Paweł Hostowiec przetłumaczył powieść) i Józef Łobodowski (wiersze oraz stenogram zebrania pisarzy).

Inną, znaną na całym świecie książką sowieckiego dysydenta jest Archipelag GUŁag Aleksandra Sołżenicyna. Polskie wydanie tej niezwykle ważnej książki zostało opublikowane przez paryski Instytut Literacki w 1974 r. w tłumaczeniu Jerzego Pomianowskiego (pod pseudonimem Michał Kaniowski). Przedmowę, napisaną przez Heinricha Bolla, przełożył z niemieckiego Juliusz Stroynowski. Z tego właśnie wydania korzystało krakowskie Wydawnictwo Libertas, podejmując się w latach 1983–1984 wydania Archipelagu GUŁag w podziemiu. Jako nazwę wydawcy podano w pierwszych dwóch tomach Niezależną Bibliotekę Krakowską, w trzecim Liberte, a pozostałe trzy sygnowało Wydawnictwo Libertas. Wydanie paryskie z 1974 r. było też podstawą do trzytomowej edycji dokonanej w 1989 r. przez Wydawnictwo „X”. Również inne książki Sołżenicyna były publikowane w podziemiu na podstawie wydań Instytutu Literackiego. Oficina Literacka wydała w 1989 r. Krąg pierwszy w 2 tomach (Przedruk z wydania: Paryż 1972) także w tłumaczeniu Jerzego Pomianowskiego (podobnie jak w przypadku Archipelagu GUŁag pod pseudonimem Michał Kaniowski), wcześniej pod szyldem Oficyna Wydawnicza Margines wydano w 1987 r. Oddział chorych na raka (Przedruk z wydania: Paryż 1973) w przekładzie Józefa Łobodowskiego. W tym samym roku w Bibliotece „Promienistych” ukazała się książka Czterdzieści dni Kengiru będącą fragmentem omawianego wcześniej Archipelagu GUŁag (Przedruk z wydania: Paryż 1978, cz. V, rozdział 12).

W 1983 r. nieznany wydawca krakowski dokonał przedruku książki Arthura Koestlera Ciemność w południe, której podstawą było wydanie Instytutu Literac-

kiego z tego samego roku. Przedmowę do wydania paryskiego napisał Władimir Bukowski, przełożył z angielskiego Tymon Terlecki.

Nie mniej ważną książką jest Wielka czystka Aleksandra Weissberga-Cybulskiego, opowiadająca o procesach politycznych w ZSRR w drugiej połowie lat trzydziestych, opublikowana przez Wydawnictwo Historyczne w 1984 r., w oparciu o wydanie paryskie z 1967 r. Przekładu z języka niemieckiego dokonał Adam Ciołkosz, a niezwykle ciekawy wstęp napisał Gustaw Herling-Grudziński.

Książka Alberta Camusa Człowiek zbuntowany była dwukrotnie przedrukowana z wydania paryskiego z 1958 r. przez nieznaną oficynę w 1983, a następnie przez Oficynę Literacką w 1984 r.

PODZIEMNE PRZEDRUKI Z MIESIĘCZNIKA *KULTURA*

Paryski miesięcznik *Kultura* był źródłem wielu ciekawych i ważnych artykułów, które wykorzystwały w swej produkcji wydawniczej podziemne oficyny. Niektóre wydawnictwa wyspecjalizowały się w wydawaniu artykułów z *Kultury*, najczęściej w formie niewielkich broszurek. Na uwagę zasługują tu krakowskie oficyny: Promieniści, Rota czy Biblioteka Obserwatora Wojennego.

Wydawnictwo Promieniści, które niejednokrotnie przedrukowywało książki opublikowane przez oficyny emigracyjne, korzystało także z artykułów zamieszczanych w *Kulturze* i wydało je jako kolejne książki w serii Biblioteka „Promienistych”. Wymienić tu należy pracę Krystyny Marek Jałta po latach z 1983 r. (Przedruk z: *Kultura* 1982 nr 5), Stanisława Barańczaka Samobójstwo sandauieryzmu wydane w 1984 r. (Przedruk z: *Kultura* 1982 nr 10–11) i Leszka Kołakowskiego Pałka i teoria także z 1984 (Przedruk z: *Kultura* 1984 nr 3).

Również trzy przedruki z miesięcznika *Kultura* ma na swym koncie Wydawnictwo Rota. W 1985 r. opublikowano zbiór wierszy poświęconych marszałkowi Józefowi Piłsudskiemu w wyborze Krzysztofa A. Jerzewskiego zatytułowany Marszałek w poezji polskiej (Przedruk z: *Kultura* 1985 nr 5), a w 1986 Psychologię więźnia autorstwa Józefa Piłsudskiego (Przedruk z: *Kultura* 1986 nr 7/8). W 1987 r. ukazała się książka Ryszarda Kuklińskiego Wojna z narodem widziana od środka (Przedruk z: *Kultura* 1987 nr 4) opowiadająca o przygotowaniach do wprowadzenia w Polsce stanu wojennego, widzianych oczami jednego z najbliższych współpracowników gen. Wojciecha Jaruzelskiego.

Nakładem Biblioteki Obserwatora Wojennego ukazał się w 1983 r. tomik wierszy krakowskiej poetki Anki Kowalskiej zatytułowany Wiersze z obozu internowanych (Przedruk z: *Kultura* 1982 nr 11) będący poetycką relacją z pobytu autorki w obozach internowanych w Gołdapi i DarłóWKu w pierwszej połowie 1982 r. Praca Władysława Bieńkowskiego zatytułowana Polskiego dramatu ciąg dalszy została wydana w 1984 r. w oparciu o artykuł z *Kultury* z tego samego roku. (Przedruk z: *Kultura* 1984 nr 5).

Oficina podziemna Pod Prąd publikowała w postaci druków zwartych dokonywane przez siebie wybory artykułów z kilku numerów *Kultury*. Publikowano je pod tytułem *Kultura*. Szkice, opowiadania, sprawozdania. Wybór artykułów z nr... W latach 1984–1987 ukazało się kilkanaście takich wyborów. Jeden

tom obejmował zwykle artykuły zebrane z dwóch, trzech lub czterech kolejnych numerów miesięcznika.

ZESZYTY HISTORYCZNE JAKO ŹRÓDŁO PRZEDRUKÓW O TEMATYCE HISTORYCZNEJ

Także materiały zamieszczane w kwartalniku *Zeszyty Historyczne*, którego kolejne tomy wydawane przez Instytut Literacki wchodziły w skład Biblioteki Kultury, były okazją do dokonywania wielu interesujących przedruków. Krakowscy wydawcy podziemni przedrukowywali nie tylko pojedyncze artykuły lub fragmenty prac publikowane w *Zeszytach Historycznych*, lecz także całe ich numery. Przykładem może być reedycja numerów 67, 68, 69 i 70 opublikowana przez Krakowskie Towarzystwo Wydawnicze w roku 1984 oraz Wybór z numerów 76, 77, dokonany przez to samo wydawnictwo w roku 1987.

Obok Wydawnictwa Promieniści zaznaczyła tu swoją obecność Biblioteka Wolnej Myśli i Wydawnictwo Kraków.

Wydawnictwo Promieniści przedrukowało w 1984 r. Deformacje w wykładzie historii w podręcznikach dla szkół średnich Mariana Piłki (Przedruk z: *Zeszyty Historyczne* 1984 nr 67) i w tym samym roku Stefana Korbońskiego Z dziejów łączności radiotelegraficznej Warszawa–Londyn w latach 1939–1945 (Przedruk z: *Zeszyty Historyczne* 1983 nr 66). Proces szesnastu w Moskwie Kazimierza Bagińskiego (Przedruk z: *Zeszyty Historyczne* 1963 nr 4), opisujący arestowanie i skazanie przez władze sowieckie przywódców Polski Podziemnej, został opublikowany przez wydawnictwo Kraków w 1984 r., a następnie przez nieznanego wydawcę w rok później.

Biblioteka Wolnej Myśli wydała w 1983 r. Rozmowy w Cytadeli Adama Michnika (Przedruk z: *Zeszyty Historyczne* 1983 nr 64).

WNIOSKI

1. Przedstawiono najbardziej charakterystyczne przykłady materiałów publikowanych przez Instytut Literacki w Bibliotece Kultury, miesięczniku *Kultura* i *Zeszytach Historycznych*, które zostały uznane przez wydawców podziemnych za tak wartościowe, że podejmowali się oni trudu i ryzyka przedrukowywania ich w swoich oficynach.

2. Przedruki dokonywane przez wydawców podziemnych z książek i artykułów publikowanych przez oficyny emigracyjne miały niezaprzeczone znaczenie dla czytelnika krajowego. Pozwalały mu zapoznać się z dziełami twórców w kraju zakazanych, którzy na emigracji mogli bez skrupowania wydawać swoje prace. Dotyczyło to zarówno pisarzy emigracyjnych, jak i krajowych.

3. Liczba przedruków w stosunku do wydań oryginalnych przekraczała 30% całej podziemnej produkcji wydawniczej w Krakowie, co świadczy o dużym zapotrzebowaniu społeczeństwa na kontakt z literaturą emigracyjną. Obok przedruków sygnowanych ukazywały się też przedruki bez podania źródła, co

powoduje, że rzeczywista liczba książek emigracyjnych wydanych w podziemiu była znacznie większa.

4. Każde z grona największych krakowskich wydawnictw podziemnych działających w latach 1982–1990 ma na swym koncie od kilku do kilkudziesięciu książek opublikowanych w oparciu o pierwotne emigracyjne. Także mniejsze oficyny w swej produkcji wydawniczej uwzględniały dorobek emigracji.

WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA I OPRACOWANIA

- Albert, A. (1989). *Najnowsza historia Polski*. Londyn: Polonia Book Fund.
- Berberyusz, E. (1995). *Książę z Maissons-Laffitte*. Gdańsk: Marabut.
- Bibliografia podziemnych druków zwartych z lat 1976–1989. (1995). Warszawa: Instytut Bibliograficzny BN.
- Danilewicz-Zielińska, M. (1992). *Szkice o literaturze emigracyjnej*. Wrocław: ZNiO.
- Giedroyc, J. (1994). *Autobiografia na cztery ręce*. Warszawa: Czytelnik.
- ; K.A. Jeleński (1995). *Listy 1950–1987*. Warszawa: Czytelnik.
- Jastrzębski, M. (1984). *Materiały do bibliografii druków zwartych wydanych poza zasięgiem cenzury 13 XII 1981–31 XII 1988*. Warszawa: BN.
- Jaśko, K. (1993). *Działalność wydawnicza Instytutu Literackiego w Paryżu*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Kocójowej. Kraków: IBIN UJ, maszynopis.
- Karpiński, J. (1988). *Taternictwo nizinne*. Warszawa: Myśl.
- Klimaszewski, B. (red.) (1992). *Mały słownik pisarzy polskich na obczyźnie*. Warszawa: Wydaw. Interpress.
- Kultura i jej krąg (1995). Lublin: Wydaw. UMCS.
- Nowakowski, M. (1990). *Raport o stanie wojennym*. Białystok: Versus.
- Pietruszka, B. (1994). *Przedruki publikacji Instytutu Literackiego w drugim obiegu Polsce w latach 1976–1990*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Kocójowej, Kraków: IBIN UJ, maszynopis.
- Supruniuk, M.A. (1994). *Kultura. Materiały do dziejów Instytutu Literackiego w Paryżu*. Bibliografia działalności wydawniczej 1946–1990. Uzupełnienia. Toruń.
- Świerczyńska, D. (red.) (1995). *Kto był kim w drugim obiegu? Słownik pseudonimów pisarzy i dziennikarzy 1976–1989*. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.